

National controversy in the Transylvanian Academe. The Cluj/Kolozsvár University in the first half of the 20th Century

ZOLTÁN PÁLFY

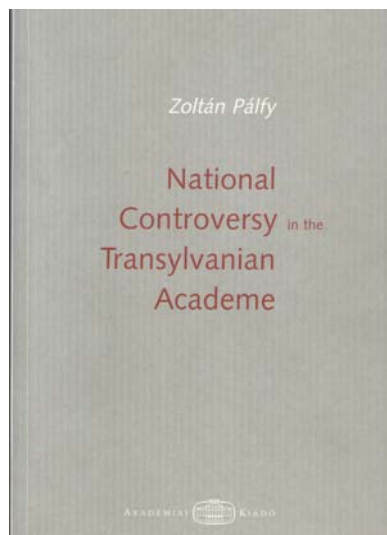
Akadémiai Kiadó, 2005, 324 p.

Instituție cu o reală putere socială și spirituală, ce pregătește intelectuali profesioniști, Universitatea constituie un câmp de investigație deosebit de complex. Ca loc

de întâlnire a mai tuturor aspirațiilor culturale la un moment dat, ea ar trebui definită nu numai prin referință la câteva tipuri organizatorice ideal-abstracte, ci mai ales prin clientela ce o atrage și prin funcțiile ce le îndeplinește în cadrul societății. Din această perspectivă, opțiunea pentru un anume centru de învățământ superior și bransa de studii, stabilirea unei tipologii în ceea ce privește conduita profesională, pe baza unor variabile socio-istorice (etnie, confesiune, categorie socială, origine geografică, vîrstăetc), ar trebui să constituie elemente privilegiate de analiză.

O atare anchetă ar putea fi cu atît mai sugestivă pentru spațiul intracarpatic care, prin destinul istoriei, a cunoscut nu numai pluralismul etnic și confesional, ci și fluctuații de tutela politico-statală. S-ar pune astfel mai multa rigoare în toate acele încheieri, formulate ambiguu uneori pe baza imperativelor naționaliste, dar care se văd însă anulate imediat în practica *infra-istoriei*, încheieri ce pot fi sintetizate în ideea că în perioada 1872-1918 la Universitatea din Cluj s-a practicat discriminarea etnică și confesională, instituția fiind un instrument eficace de asimilare și maghiarizare „forțată” a celorlalte naționalități din Transilvania. La fel cum, în aceeași manieră, s-a pus problema și pentru perioada interbelică, cînd Ardealul și îndeosebi Clujul a fost supus unui puternic proces de românizare, Universitatea de aici fiind una din pîrghiile eficace în acest sens.

Ca un paradox însă, constatăm că lipsesc aproape cu desăvîrșire nu doar monografiile pe care le-ar merita această instituție de învățământ superior (cu excepția notabilă a cărții lui Vasile Pușcaș, *Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj, 1919-1940*, ed.II, Cluj, Eikon, 2003), dar și studiile pregătitoare, de factură empirică sau strict

evenimentială, care să ofere un minim cadru de abordare a subiectului. Cele câteva realizări de pînă acum sînt, evident, conjuncturale și cu iz comemorativ-triumfaliste, lipsindu-le substanța și coerența. Pentru că, mai mult decît orice, o realitate rămîne însă indiscutabilă, și anume că educația (îndeosebi învățămîntul instituționalizat) a constituit una din strategiile majore de gestionare a identității oricărei etnii. În acest context, transformarea cîmpului intelectual începînd cu a doua jumătate a secolului XIX și impunerea unui nou ideal meritocratic (diferit de cel nobiliar) au făcut ca filiera studiilor superioare să devină cea mai importantă pîrghie de acces în rîndul elitelor, îndeosebi pentru minoritățile etnice și confesionale ce căutau astfel să compenseze dezavantajele inițiale.

Iată de ce se sînt necesare ample anchete socio-istorice asupra acestei instituții de învățămînt superior, dacă se poate pe lungă durată, pentru a desluși mai bine mecanismele schimbării, ținînd cont de o sumă de variabile perfect cuantificabile și care să ofere elemente veridice – de preferat măsurabile – de analiză și sinteză. În plus, fosta Universitate „Franz Josef” din Cluj se află într-o poziție cît se poate de avantajoasă, întrucît – spre deosebire de stabilimentul din Budapesta – aici s-au conservat intacte toate fondurile ei arhivistice.

În acest context, recenta lucrare a lui Zoltán Pálfy, *National Controversy in the Transylvanian Academe: The Cluj/Kolozsvár University in the first half of the 20th Century*, apărută în Editura Academiei Ungare de Științe (Budapesta, 2005, 324 p.) vine să acopere un gol profund în istoriografiile română și maghiară, atît din perspectiva tematică, cît și prin calitatea abordării. Este un volum complex, cu accente principale pe sociologia educației, prin prezentarea principalelor curente de gîndire și a modelelor de organizare universitară, surprinzînd semnificațiile relației dintre educație și naționalism, a instrumentalizării învățămîntului superior în profitul asimilării „minorităților” etc.

Din această perspectivă, autorul își asumă o sarcină aproape peste măsură, încercînd – printr-o sumară incursiune istorică – să prezinte oarecum succint problematica raporturilor și tensiunilor dintre populația românească din Transilvania și politica statului ungar de la cumpăna dintre secole. Sînt stabilite totodată reperele demografice ale regiunii, cu toată suita de repere ale evoluției economice și sociale de după Compromisul din 1867. În același timp, analiza învățămîntului primar și secundar din acest spațiu, cu privire specială la publicul școlar de etnie română, vine să ofere un cadru revelator. Semnificativ sub raportul analizei este comparația pe care o face Zoltán Pálfy cu situația învățămîntului de același nivel din Vechiul Regat al României, reușind astfel să facă acele corelări mai mult decît semnificative între, de exemplu, procentul de analfabeți din Transilvania și cel din afara arcului carpat. Totodată, analizînd lucrurile pe o durată mai lungă, se poate constata că deși recensămîntul din 1910 surprinde așa-numitele pierderi produse de „Legea Apponyi” îndeosebi în privința școlilor

comunale și confesionale (multe românești, dar nu numai), sub aspectul analfabetismului lucrurile au stat mai bine, fiind înregistrați doar 41% dintre românii transilvăneni, în vreme ce în Regatul României procentul era dublu. Așadar, limitarea învățământului în limba română nu a dus la o abandonare a filierelor școlare de către români, ci dimpotrivă, ceea ce ne poate duce gândul chiar la un apetit mai mare pentru asimilare.

Observații și corelări semnificative face Zoltán Pálffy îndeosebi atunci când abordează problema învățământului secundar și prezența românilor în acest tip de rețea. Din această perspectivă, ar mai fi multe aspecte de analizat, aspecte care - desigur - nu stăteau probabil în intenția autorului, dată fiind tematica volumului. Cu toate acestea, nu ar fi fost lipsit de interes pe viitor cuantificarea publicului românesc care termina ciclul secundar și relaționarea cu același public care urma filiera studiilor universitare, prin includerea câtorva variabile de natură sociologică. Evident, un asemenea tip de anchetă, prin crearea în primul rând a unei „bănci” de date, ar însuma munca unei echipe de lucru, ceea ce - bănuiesc - nu se putea imagina în cadrul proiectului pe care și l-a propus autorul.

Cum de sine se înțelege, o parte consistentă a lucrării este dedicată învățământului superior clujean în ultimul deceniu și jumătate de existență maghiară, până la izbucnirea primului război mondial. Este și capitolul cel mai interesant din istoria acestui stabiliment, care multă vreme de la înființare fusese privit ca având funcții minore în cadrul Imperiului Austro-Ungar, o instituție provincială, menită a satisface doar exigențe de interes regional prin distribuirea diplomelor de bază în materiile didactice (litere, filosofie, matematică, științe naturale, geografie) și cele liberale (drept, medicină și farmacie). Faptul s-a datorat, în mod evident, mai ales puternicei concurențe exercitată pe plan intern de Universitățile din Budapesta și Viena, dar și de cele apusene care, printre altele, au servit drept model pentru organizarea instituției nou create la Cluj în 1872. Nu întâmplător, îndeosebi Universitatea din Budapesta a cunoscut o mare concentrare nu numai de studenți maghiari, dar și nemaghiari (printre care mulți români; vezi lucrarea lui Cornel Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj, Presa Universitară Clujeană, 2000), întotdeauna metropola constituind un puternic punct de atracție pentru provinciali. Pe de altă parte, trecerea printr-un atare stabiliment era considerată ca un indice de calitate, de bună pregătire profesională, prin care se spera - mai ales în cazul provincialilor nemaghiari - accesul la veritabila elită socială. Când românul Axente Banciu, de pildă, a trebuit să opteze pentru o instituție de învățământ superior, „singura hotărîre definitivă pe care o luasem - afirma în memoriile sale - era de a nu mă duce la Cluj, ci la Budapesta. Îmi dădeam seama că alt orizont sufletesc și se deschide într-un oraș mare, decît într-unul de-a doua sau a treia mîna” (Axente Banciu, *Vălul amintirilor*, ed. S. Mîndruț, A.A. Rusu, Cluj, Presa Universitară, 1998, p.177).

Treptat însă, îndeosebi de pe la 1900, Clujul a devenit într-adevăr de „interes național”, prin producția inflaționistă de diplome mai ales în cadrul facultății de drept și ca loc de concentrare a studenților mai puțin ambițioși, proveniți nu numai din Transilvania, dar și din regiuni mai îndepărtate ale Ungariei. Este tocmai epoca pe care o analizează Pálffy Zoltán într-un capitol distinct, utilizând în demonstrațiile lui semnificative tablouri statistice care conduc tocmai la concluzia de mai sus. Pe de altă parte, dacă autorul ar fi avut posibilitatea să analizeze – de exemplu - transferul studenților de la Universitatea din Budapesta la cea din Cluj, dar a căror localitate de naștere sau de rezidență nu justifică aceasta (fiind vorba deci de un transfer fortuit), în corelare cu studiul comparativ al succeselor lor școlare (în învățământul secundar și superior) ar fi adus elemente suplimentare pentru a înțelege mai bine ceea ce a vrut să spună István Apáthy în 1912, pe când era rector al acestei Universități, și afirma că stabilimentul de la Cluj devenise „o fabrică orientală de diplome pentru întreaga Ungarie”.

Cu alte cuvinte, așa cum indică și analiza lui Pálffy Zoltán, în ultimul deceniu de pînă la primul război mondial, Universitatea din Cluj a contribuit la o anume devalorizare a diplomelor, prin numărul lor inflaționist: facultatea de drept din Cluj, de pildă, distribuia de 2-3 ori mai multe diplome decît în metropolă: în 1905 – 837 la Cluj, 281 la Budapesta; în 1907 – 757 la Cluj, 340 la Budapesta ș.a.m.d. Subcapitolul „Ethnic Romanians of Transylvania in the Hungarian Academe” îmi pare exemplar realizat și cu consecințe în planul concluziilor, pe care viitoarele abordări istoriografice vor trebui să le ia serios în seamă. El a abordat unul din aspectele cele mai semnificative ce trebuie asociat apartenenței etnice, și anume opțiunile profesionale ale publicului românesc. S-a evidențiat deja, prin mai multe studii socio-istorice, deși nu întotdeauna explicit, faptul că grupurile etnice din Vechea Ungarie și îndeosebi din Transilvania, și-au gestionat în mod diferit investiția școlară, în cadrul eforturilor lor de mobilitate socială. Iar lucrul acesta s-a derulat și în funcție de strategiile vizînd asimilarea sau menținerea identității culturale. Or, în acest context, autorul subliniază faptul că în afară de filieră tradițională deja evidențiată de alți autori – teologia –, românii s-au îndreptat cu prioritate și spre Facultatea de științe juridice, mulți din ei reușind să rentabilizeze studiile în plan profesional, poziția cea mai frecvent ocupată fiind aceea de funcționar public.

Însă partea majoră de interes îl constituie capitolul „The Romanian Rule and the Restructuring of the Educational Market in Transylvania”, fiind după știința mea singura abordare de o asemenea amploare și complexitate. De altfel, pe acest segment, și Zoltán Pálffy se simte „acasă”, favorizat poate și de situația de a analiza într-o manieră inedită multe din aspectele specifice perioadei. Ceea ce Irina Livezeanu doar intuise în lucrarea sa, *Cultural Politics in Greater Romania. Regionalism, Nation Building and Ethnic Struggle, 1918-1930* (Cornell University Press, 1995),

fără să fi avut la îndemână analize sociologice și făcînd adeseori referințe la unul din naționaliștii români excesivi (Onisifor Ghibu), acum Zoltán Pálffy vine să confirme și să ducă mai departe, în profunzime, aspectele definitorii a ceea ce a însemnat „românizarea” Universității clujene. În primul rînd autorul reușește să cuantifice numărul studenților de etnie maghiară pe care i-a pierdut noua Universitate, ce va căpăta numele „Ferdinand I”, nu fără a surprinde impactul acestui lucru pe piața universitară ungară și românească. Apoi, printr-o minuțioasă analiză comparativă cu „piața” universitară de pe întreg teritoriul României și în strînsă legătură cu reformele din învățămînt, se reușește realizarea unui cadru cît se poate de veridic pentru ceea ce a însemnat dezvoltarea Universității din Cluj. Un lucru însă n-a surprins autorul, că spre deosebire de celelalte două instituții provinciale – din Iași și Cernăuți, care au fost un fel de antecamere pentru cea de la București –, Universitatea de la Cluj a făcut figură aparte prin calitatea învățămîntului, bucurîndu-se de un corp învățat de excepție și dotări la nivelul stabilimentelor occidentale. Este și motivul pentru care viața științifică de aici s-a impus la nivel nu doar național, făcînd o puternică concurență Universității din capitală, prin mecanisme pe care lucrarea lui Vasile Pușcaș – invocată mai sus – le-a evidențiat în multe din detalii.

Pe acest fond, Zoltán Pálffy reușește să deslușească regîndirea „domeniului național” de către autoritățile de la București și cîteva din strategiile de integrare într-un spațiu unitar românesc a teritoriului transilvănean, recent anexat. În acest context, „problema maghiară” a devenit una din preocupările fundamentale, ce a evoluat în strînsă legătură cu teoria dominării sociale. Astfel, autorul reușește să depisteze mecanismele subtile de blocare „obscură”, imperceptibilă prin articole de lege, de accedea a unor maghiari într-o instituție de învățămînt superior. Totodată sînt relevate și tarele unui discurs extremist, ce milita pentru aplicarea unui *numerus clausus (numerus valahicus)*. În aceste împrejurări, în conformitate cu materialul oferit de autor, se poate constata că minoritarii (maghiari și evrei) au pus în lucru o serie de mecanisme compensatorii, alegînd ca branșe de studiu domenii în care concurența românilor ar fi fost mai slabă.

Revenirea Transilvaniei la Ungaria – în urma Arbitrajului de la Viena din august 1940 –, a făcut ca vreme de alți patru ani (1940-1944) Universitatea din Cluj să se remaghiarizeze, în timp ce mai vechiul stabiliment românesc și-a mutat sediul la Sibiu. Analiza pe care o face autorul acoperă o perioadă perturbată de anii războiului, în care mari efective de studenți (români și maghiari) sînt antrenați pe cîmpurile de luptă și mai puțin apți a-și continua studiile universitare. De aceea, dincolo de cifrele seci care ne sînt oferite, Zoltán Pálffy insistă deopotrivă și asupra nuanțurilor pe care le presupune o atare perioadă, viciată în plus și de resentimentele activate dintre autoritățile române și maghiare.

Sfîrșitul conflagrației a adus însă cu sine probleme complexe pentru viitorul României. Deși legitimați de primatul actului de la 23 august 1944, vizavi de

Ungaria, guvernării români s-au aflat pînă la hotărîrile finale ale Tratatului de Pace de la Paris sub spectrul nesiguranței în ceea ce privește viitorul Transilvaniei. Există temerea că Uniunea Sovietică vedea Ungaria ca o țară mult mai sigură în ceea ce privește instaurarea regimului comunist, fapt pentru care se impuneau strategii menite să aducă recunoașterea Transilvaniei ca parte componentă a României, iar din multitudinea acestora două au fost fundamentale: obediența dusă la extrem a comuniștilor români față de Uniunea Sovietică și oferirea garanției că aici s-a instaurat un regim sigur orientat spre URSS; măsuri veridice de protecție a minorităților, prin înlăturarea oricărui tip de discriminare pe principii etnice.

În acest context, problema funcționării și pe mai departe a universității maghiare la Cluj intra în competiție cu necesitatea revenirii universității românești în același important centru urban transilvan. Factorii de decizie ai instituției temporar mutată la Sibiu ar fi dorit reîntoarcerea în localurile pe care le deținuse în perioada interbelică, iar pentru a îndepărta orice concurență sugerau mutarea universității maghiare la Tîrgu Mureș, în vreme ce conducerea acesteia din urmă se opunea oricărei inițiative de acest gen. De aceea, la nivel guvernamental, deciziile nu erau ușor de luat, pentru a menaja susceptibilități și de o parte, și de alta. Finalmente, prin două Decrete Regale promulgate la 29 mai 1945, se consfințea funcționarea la Cluj a două universități distincte, una de limbă maghiară, iar cealaltă de limbă română, ce vor dăinui în această postură pînă în 1959, cînd se vor unifica sub titulatura: „Universitatea Babeș-Bolyai”.

Fără a mai insita acum prin diverse formule de „laudatio”, lucrarea de față este meritorie, un element de referință indispensabil oricărei abordări viitoare.

Lucian Nastasă